

ПРОФЕСІЙНА СОЦІОКУЛЬТУРНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У ВИЩОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ

У статті розглянуто проблеми професійної соціокультурної підготовки майбутнього вчителя іноземної мови під час лабораторно-практичних занять із курсу методики викладання іноземних мов. Запропоновано різні форми, методи та заходи педагогічної технології "діалог культур" як необхідного механізму професійної підготовки студентів у вузі.

Інтеграція України до європейської спільноти, приєднання вітчизняної системи вищої освіти до Болонської декларації, орієнтація на загальноєвропейські рекомендації та вимоги з мовної освіти, передбачають реформування вищої освіти, модернізацію професійної підготовки майбутнього вчителя.

Розвиток і функціонування освіти зумовлюються всіма факторами, умовами та принципами існування суспільства, у тому числі й принципом культуровідповідності, який передбачає навчання в контексті культур, ретельне вивчення цінностей своєї і іншомовної культур як необхідності перетворення людини майбутнього. Тому інтеграція освіти й культури визначається провідним принципом реформування сучасної освіти.

У "Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті" підкреслено необхідність виховання особистості, яка орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється. У зв'язку з цим змінюються і функції вчителя, його діяльність спрямована на створення умов для саморозвитку суб'єктів учіння, формування і розвитку потреб та здібностей суб'єкта навчального процесу. За цих умов метою реформи вищої освіти на нових законодавчих і методологічних засадах є досягнення принципово нового рівня якості професійної підготовки фахівця у вищій школі, поява якісно нового підґрунтя для розвитку особистості вчителя, здатного до роботи у новому соціокультурному просторі.

Сьогодні студент ВНЗ має широкий спектр можливостей професійного обміну із представниками інших культур, а сучасний школяр – іншомовного спілкування зі своїми ровесниками із країн, мова яких вивчається. Отже, соціальний запит зумовлює необхідність соціокультурної підготовки як однієї з основних цілей навчання іноземної мови у всіх закладах освіти України.

Перед педагогічними ВНЗ постала проблема приведення теорії і практики навчання відповідно до потреб сучасності. Однак наші спостереження, бесіди і спеціально проведена діагностика вчителів іноземної мови показали, що на практиці намітилися негативні тенденції, які виявляються у нерівномірній сформованості окремих компонентів професійної компетентності. Невисокий рівень професійної соціокультурної підготовки не дозволяє педагогу реалізувати свою культурно свідому роль у створенні навчального і виховного середовища у школі, яке б спонукало учнів до діалогу культур, орієнтувало на соціально значущі духовно-естетичні цінності.

Результати дослідження також свідчать про те, що студенти ВНЗ потребують підвищення рівня своєї професійної соціокультурної підготовки, що виявляється у бажанні та намаганні засвоїти достатній обсяг професійно значущих знань, соціокультурних професійно-педагогічних умінь, розвинути здібності та набути необхідні якості, які забезпечать ефективне формування особистості учня, здатного брати участь у міжкультурному іншомовному спілкуванні. Тому метою статті є розгляд можливостей практичної, професійної соціокультурної підготовки майбутнього вчителя у вищому навчальному закладі.

Питанням інтеграції компонентів культури у процесі навчання іноземної мови присвячені праці Н.М. Бібик, Н.Ф. Бориско, О.О. Миролюбова, Ю.І. Пасова, О.І. Пометун, А.П. Пуховської, О.Б. Тарнопольського, С.Г. Тер-Минасової, Г.Д. Томахіна, Р. Ладю, М. Воллес, А.Р. Райт. Проблемами соціокультурної освіти та виховання займалися Є.Н. Воробйова, Н.Б. Ішханян, В.В. Сафонова, В.Т. Топалова та інші. Проте проблема розробки ефективних технологій професійної соціокультурної підготовки на практичних заняттях із курсу методики викладання іноземних мов є недостатньо розробленою.

Ми вважаємо, що необхідним та гарантійним механізмом професійної соціокультурної підготовки майбутнього вчителя, теорією проектування, реалізації та оцінювання всього навчального процесу є педагогічна технологія "діалог культур", яка сприяє засвоєнню знань, накопиченню особистісного досвіду творчої діяльності, розкриттю особистісних потенціалів і функцій студента та формуванню його професіоналізму.

Підготовка студентів до ефективного використання педагогічної технології "діалог культур" у школі вимагає дотримання наступних умов у ході організації навчального процесу у ВНЗ: 1) збагачення студентів знаннями сучасних інноваційних технологій навчання порівняно із традиційним навчанням; 2) кооперативне оволодіння студентами алгоритмами застосування педагогічної технології "діалог культур"; 3) надання студентам права вибору технології, форм і методів при проведенні занять у школі; 4) організація відповідної структури занять із застосуванням педагогічної технології навчання "діалог культур" і побудови позитивної мотивації у студентів у процесі засвоєння ними умінь застосовувати ці технології, засвоєння інтегрованих форм знань з дидактики і вчасним методам; 5) формування поняття технології "діалог культур", виділення найбільш ефективних моментів; 6) розвиток творчих здібностей майбутнього педагога; 7) формування готовності до самоосвіти, побудови психологічно сприятливого розвиваючого, творчого середовища на занятті у ВНЗ. Розглянемо функціонування педагогічної технології "діалог культур" відповідно до професійної

соціокультурної підготовки студентів на лабораторно-практичних заняттях з методики викладання іноземних мов.

Практичні та лабораторні заняття з цієї дисципліни спрямовані на глибокий саморозвиток студентів у оволодінні професійною компетентністю, набуття інтегрованих філологічних, психолого-педагогічних знань, заглиблення у педагогічну науку в соціокультурному аспекті.

Метою педагогічної технології "діалог культур" на цьому етапі є поглиблення професійно значущих теоретичних і практичних знань із педагогіки та методики викладання іноземних мов, формування виділених професійно-соціокультурних умінь.

Відзначені вище цілі визначають вибір наступних засобів педагогічної технології "діалог культур": соціокультурні професійно-педагогічні задачі, професійно-рольові ігри, психодрами, ділові ігри, проектування.

Формами і методами педагогічної технології є семінарсько-практичні, лабораторні роботи з методики викладання іноземних мов, методичні майстерні, відеотренінги, у зміст яких уключено питання і завдання, пов'язані з формуванням соціокультурної компетенції (СКК) учнів. Наразі докладно розглянемо використання засобів і форм педагогічної технології "діалог культур" зазначеного етапу, які були експериментально апробовані впродовж VI – VII семестрів на факультеті іноземних мов Житомирського державного університету імені Івана Франка.

Із метою розвитку одного зі специфічних і головних умінь, які визначають професійну компетентність студентів, ми виділили вміння розв'язувати педагогічні задачі. У педагогіці "педагогічна задача – це типова проблемна ситуація, яка моделює процес навчання і виховання у школі, аналіз і рішення якої можливі при співвідношенні відомого і невідомого і застосуванні відповідних знань" [1: 51].

На перших семінарсько-практичних заняттях студентам пропонувались авторські соціокультурні педагогічні задачі, які вони розв'язували в малих групах, для того щоб навчити їх орієнтуватися у різних ситуаціях, знаходити можливі варіанти виходу з них і пояснювати при цьому свою власну точку зору.

Навчальні завдання, побудовані на принципах розвивального навчання із застосуванням проблемних та евристичних методів, із цікавістю сприймалися студентами. Проблемні професійно-педагогічні соціокультурні ситуації включали задачі, що вимагали порівняльної оцінки, глибокого аналізу матеріалу, методів, засобів навчання, які спрямовані на обґрунтування, впевненість, доказ ефективності їх використання у школі.

Це, з одного боку, сприяє розвитку вербального мислення студентів – суб'єктів діяльності. З іншого – збагачує можливості їх професійної діяльності, формує і розвиває вміння об'єктивно оцінювати власну професійно-педагогічну майстерність.

Цілеспрямована організація розв'язання студентами проблемних педагогічних ситуацій на основі соціокультурних, професійно орієнтованих задач готує їх мислення до самостійного виявлення і засвоєння взаємозв'язків і фактів різних культур. Саме використання педагогічних задач, соціокультурної, предметної, психолого-педагогічної спрямованості сприяли підвищенню мотивації студентів і накопиченню ними впевненості в оволодінні майбутньою професією.

Однак ми виходили з того, що задача стає тоді особистісно значущою, коли ініціюється самими студентами. тому на лабораторних заняттях ми організували відеотренінги, на яких дали можливість перегляду відеоуроків найкращих учителів з конкурсу "Кращий вчитель іноземної мови України", щоб навчити майбутніх педагогів не тільки бачити соціокультурні педагогічні ситуації, які з'являються на уроці (у вигляді "соціокультурних пасток", соціокультурних методичних помилок учителя, недостатності знань), але і як досвідчені вчителі намагаються вирішити їх. З іншого боку, ми намагалися навчити студентів самостійно і разом формувати педагогічні соціокультурні задачі, які їх турбують, обирати правильну технологію вирішення і намагалися їх вирішити засобами іноземної мови. Тим самим хотіли створити умови інтеграції лінгвопедагогічних знань у більш цілісне, особистісне навчання у складі їх професійної компетентності.

Грунтуючись на дослідженні О.Є. Ломакіної [2], ми проаналізували процес побудови і розв'язання студентами соціокультурних педагогічних задач і виявили наступні етапи: мотиваційний – усвідомлення значущості вибраної проблемної соціокультурної ситуації і необхідності представити її іншим для розв'язання; аналітичний – особистісне виявлення причин, які впливали на її появу; пошуковий – пошук і вибір форм і засобів представлення задач; проективний – планування способу її вирішення; альтернативний – розробка різних варіантів вирішення задач; виконавчий – представлення задач і власного способу їх вирішення; рефлексивний – оцінка й аналіз досягнутого результату (див. рис. 1).

Таким чином, вирішення соціокультурних професійно-педагогічних задач призводить до набуття нового досвіду студента у професійно-педагогічній діяльності, накопичення професійно необхідних знань, умінь і навичок на рівні лабораторних умов, формування емоційно-оцінних суджень.

Виділені вченими компоненти змісту професійної освіти (досвід творчої діяльності і досвід емоційно-ціннісного відношення до діяльності), на наш погляд, можуть бути використані при оцінці формування професійної соціокультурної компетенції (ПСКК), в основу якої закладено психологічні механізми творчої діяльності, алгоритми вирішення нестандартних соціокультурних педагогічних задач. Звідси випливає, що зміст технології формування ПСКК має подвійну природу: з одного боку, це емоційний досвід, опредмечений у певній знаковій формі, а з іншого – діяльність студентів із цим формалізованим досвідом, яка організована за допомогою діяльності викладача.

Тому, враховуючи єдність змістової і процесуальної сторін навчання при визначенні рівня ПСКК студентів ВНЗ, ми розглядаємо не тільки знання, вміння, навички, але й досвід діяльності, який формується, і ціннісне відношення у процесі оволодіння студентами і засвоєння ними змісту ПСКК на всіх етапах формування професійної компетентності.

Використання відеотренінгу при формуванні професійної компетентності належить до неігрової або традиційної, професійної діяльності. Однак на лабораторних заняттях ми також використовували імітаційне моделювання мікроелементів уроків, які були підготовлені і проводилися саме студентами.

У дослідженні ми спиралися на положення про те, що основний спосіб підготовки людини до діяльності – це моделювання цієї діяльності в навчальному процесі у вигляді драматизації, ділової або рольової гри. Оскільки підготовка студента до його педагогічної діяльності не є винятком, то ми припускали, що чим повніше моделювання цієї діяльності у відповідних педагогічних ситуаціях, тим більш цілісно нею оволодіває випускник педагогічного ВНЗ.

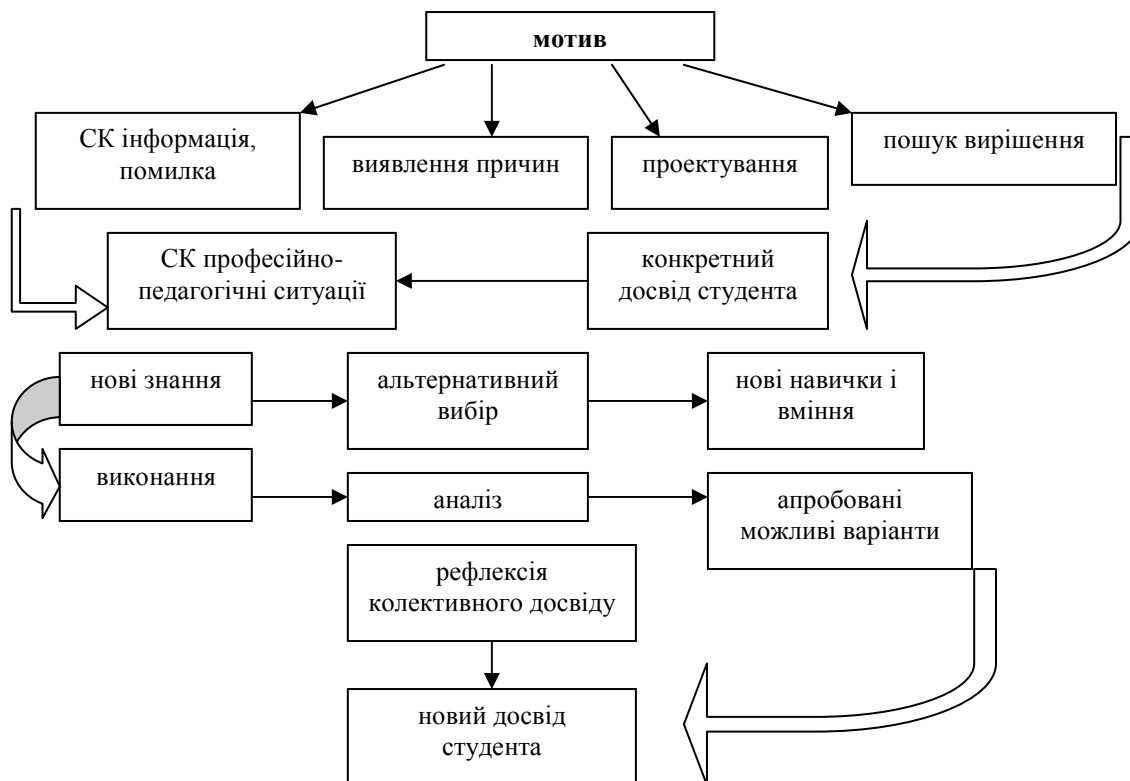

Рис. 1. Технологічна схема побудови і розв'язання соціокультурних педагогічних задач

Однак яку б форму ми не використовували для побудови спеціальних умов аналогічних шкільним у процесі оволодіння студентами педагогічною майстерністю у ВНЗ, необхідно побудувати педагогічну ситуацію. Педагогічну ситуативність визначають як динамічну систему складних зв'язків і взаємовідносин, які відображають сутність комунікативно-навчальної діяльності вчителя іноземної мови. Педагогічні ситуації, що дозволяють включати студента в елементи професійної діяльності за допомогою активних форм навчання, є методом вивчення, засвоєння й апробації певних форм і засобів педагогічної технології "діалог культур" та відповідних педагогічних дій у процесі виконання ролі вчителя. На нашу думку, важлива функція педагогічної ситуації в тому, що вона повинна сприяти особистісній переорієнтації студентів із навчальної діяльності на професійну з використанням технології "діалог культур".

Моделювання навчальних педагогічних ситуацій у процесі професійної підготовки, на наш погляд, дозволяє цілеспрямовано навчати студентів досліджувати ці ситуації, бачити і формувати педагогічні задачі та знаходити способи їх розв'язання.

У нашому дослідженні моделювання ми розуміємо як процес дослідження, відбору та використання найбільш вагомих, соціально і професійно значущих моделей. Під моделлю, в цьому випадку, розуміємо певний спосіб відображення або відтворення діяльності, а саме – відношення моделі до того, що моделюється, сутність відношень не тотожності, а аналогу [3]. Особливу увагу ми приділяємо і методу моделювання педагогічних ситуацій – педагогічній грі як способу відображення реальної діяльності вчителя у тих чи інших штучно створених педагогічних ситуаціях та імітації дій вчителя.

Спіраючись на дослідження Е. Берна, ми вважаємо, що володіння майбутньою професією має задовольняти соціальну і професійну нестачу знань, необхідних не тільки для вирішення навчальних задач, але і для формування можливостей у вирішенні суміжних або наступних задач [4]. Ігрове моделювання в цьому контексті має непересічне значення для створення умов, у яких формуються, розвиваються і вдосконалюються професійне мислення, майстерність, компетентність, світогляд, стиль і культура, професійні поведінка і спілкування.

Суть педагогічної гри полягає в її двоплановості: у штучно побудованих умовах розгортається діяльність, призначенням якої стає розвиток реальних професійно значущих умінь майбутніх спеціалістів. Практична цінність таких ігор для студентів полягає в тому, що аналіз мовної взаємодії викладача і студентів на уроці, проектування способів дій у цих ситуаціях, розігрування дій в умовах запропонованих ситуацій дозволяє

синтезувати знання, отримані при вивченні дисциплін психолого-педагогічно-методичного циклу і використовувати їх для розв'язання практичних задач. Інакше кажучи, здійснюється безпосередня підготовка студентів до самостійної педагогічної роботи щодо формування СКК учнів із використанням технології "діалог культур".

Моделювання навчальної діяльності активного навчання в нашому експерименті відбувалося на декількох рівнях.

На першому рівні відбувалося моделювання мікроситуацій взаємодії вчителя і учнів на уроці іноземної мови. Мета моделювання – формування у студентів окремих навчальних дій активного навчання. Наприклад, у вашому класі з'явився новий учень, рівень мовної підготовки якого нижчий, ніж у решти учнів класу. Запропонуйте свої дії щодо покращення навчальної ситуації учня. Виконання такого завдання сприяє розвитку важливого професійного вміння – запропонувати розв'язання однієї конкретної проблеми.

На другому рівні відбувалося моделювання більш складних, багатофакторних типових ситуацій іншомовного педагогічного спілкування з використанням технології "діалог культур". Сюди ми відносимо ігрові ситуації, в яких студенти беруть на себе певні ролі (вчителя, учнів) і програють їх за участю і під контролем викладача, який здійснює оцінку й оперативну корекцію діяльності студентів.

Відзначимо, що в історії психологічної думки першість у спробі пояснення механізмів впливу рольових ігор і розробці стратегій й тактики їх обдуманого застосування належить психодраматичному напрямку (побудований більше 70 років тому Я. Морено), ключовим поняттям якого є "спонтанність", здатність руху в заданому напрямі.

Таким чином, психодрама – це метод інсценування особистого досвіду, тобто програвання ролей, яке передбачає активізацію психічних процесів учасників, а в нашому випадку вона спрямована на зняття напруги, яку відчувають студенти при першому професійно-педагогічному спілкуванні з учнями, допомагає мобілізувати резервні можливості студента, привчає їх використовувати нові засоби для досягнення цілей і формує у них новий погляд на педагогічні ситуації, які виникають, на своє особистісне ставлення до них, що призводить до їх переоцінки.

Завершальна стадія психодрами полягає у спільному обговоренні та аналізі правильності поведінки всіх учасників у демонстрації педагогічної ситуації. Такі обговорення допомагають побачити свої педагогічні помилки, покращити варіант поведінки, пізнати себе й інших, стимулюють активність групової взаємодії й емпатійного взаєморозуміння при формуванні ПСКК. Ми використовували психодрами "Готуючись до першого уроку", "Перший професійний досвід".

Своє конкретне виявлення психодрама знаходить у рольовій грі, яка полягає у "виконанні будь-якої ролі в аматорській уяві, використовується як терапевтичний прийом для розумування і вдосконалення бажаної й адаптивної поведінки, особливий метод залучення людини до творчої діяльності, метод стимулювання активності" [4].

Їх призначення – посилення привабливості, емоційної насиченості навчального процесу при розвитку професійних умінь, які властиві носію мови, і вирішення різних комунікативних задач.

Актуальність рольової гри з певним професійно орієнтованим сюжетом полягає в тому, що вона включає у себе риси як учіння, так і майбутньої педагогічної діяльності, дозволяє студентам розкрити себе, сприяє виробленню активної позиції, розвиває ПСКК. Педагогічний вплив цього виду діяльності полягає в розвитку у студентів професійно значущих особистісних якостей, професійних умінь, формуванні об'єктивної оцінки своїх сил і здібностей в умовах максимально наближених до реальної майбутньої професії.

На лабораторних заняттях із методики викладання використовувалися ділові ігри, які представляли собою імітаційні моделі умов і динаміки майбутньої педагогічної діяльності. Тому в ділових іграх студенти брали на себе ролі, у яких вони будуть діяти після закінчення ВНЗ. Серед таких ролей у професійно-трудої сфері можна виділити наступні: вчитель-партнер учнів при вирішенні різних комунікативних задач на уроці; вчитель-помічник і керівник учнів у процесі проведення позакласної роботи з іноземної мови у школі; реципієнт іншомовних засобів масової інформації (газет, журналів, книг) за спеціальністю; керівник методичних об'єднань із практики мови для колег-учителів.

Практика засвідчила, що саме ділова гра дозволяє побудувати типові життєві ситуації, у процесі яких студенту потрібно знайти правильну лінію поведінки, оптимальне вирішення проблеми, яке відповідає реальним обставинам його майбутньої професії. Атмосфера ділової гри ставить студента перед необхідністю максимально мобілізувати всі свої знання, навички, уміння, досвід, уявлення. Тому з метою набуття вміння педагогічного спілкування у сфері "урок" у рамках практичних занять із методики викладання іноземних мов у педагогічній ситуації ми використали елементи мікронавчання (мікроуроки), які моделюють умови майбутньої роботи студентів – "методичні ігри", в яких один із студентів виконує роль учителя, а інші – учнів. Як свідчить досвід, у процесі ділової гри студенти долають психологічний труднощі при педагогічному спілкуванні, бачать окремі недоліки або прогалини у своїй підготовці, на які їм необхідно звернути увагу перед практикою в школі.

У процесі підготовки готовності студентів до майбутньої професійної діяльності щодо формування СКК учнів ми використовували також комунікативні професійні ігри, оскільки основне призначення комунікативних професійних ігор – організація іншомовного спілкування в ході поставленої комунікативної професійної задачі або проблеми.

Так, наприклад, ефективним у ході експериментальної роботи виявився прийом ранжування (ranking). В основі цього прийому лежать відмінності в точках зору при ранжуванні інформації, яка пропонується студентам для ознайомлення й обговорення у процесі іншомовного професійного спілкування за допомогою технології піраміди: студент самостійно записував своє вирішення проблеми. Потім це вирішення

обговорювалося в парах, невеликих групах або цілою групою; студенти в невеликих групах шукали загальне вирішення, потім демонстрували його й обґрунтовували в загальній дискусії; студенти, варіанти відповідей яких збігалися, збиралися в групи, щоб дати якомога більше аргументів на захист свого варіанта ранжування.

Результатом стало те, що учасники комунікативно-професійної гри набували необхідних комунікативно-професійних умінь, удосконалювали свою комунікативну поведінку, формування СКК, удосконалювали професійно значущі знання, частіше почали звертатися до педагогічних і методичних джерел, щоб знайти відповіді на запитання про формування своєї професійної компетентності.

Проведене експериментальне дослідження показало високу ефективність зазначених вище форм, методів та засобів педагогічної технології "діалог культур" у професійній соціокультурній підготовці майбутніх учителів іноземної мови. Отриманий коефіцієнт ефективності склав 84%. Зокрема збагатилася мотиваційна сфера, зріс рівень сформованості професійно значущих знань, значного розвитку набули професійні соціокультурні навички та вміння. Таким чином, запропонована педагогічна технологія буде сприяти реалізації основної програмної мети професійної підготовки фахівця у ВНЗ, а саме – підготовки вчителя нового покоління, здатного до роботи у новому соціокультурному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Данилова И.С. Развитие коммуникативной компетенции в процессе профессиональной педагогической подготовки учителя: Дис... . канд. пед. наук – Тула, 2002. – 225 с.
2. Ломакина О.Е. Формирование профессиональной компетентности будущего учителя: Дис... . канд. пед. наук. – Волгоград, 1998. – 200 с.
3. Мельник Н.М. Средства формирования потенциала профессионального развития студентов. – Самара, 2002. – 134 с.
4. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. – М.: Прогресс, 1968. – 179 с.

Матеріал надійшов до редакції 18.03.2006 р.

Калинин В.А. Профессиональная социокультурная подготовка будущего учителя иностранного языка в высшем учебном заведении.

В статье рассмотрены проблемы профессиональной социокультурной подготовки будущего учителя иностранного языка во время лабораторно-практических занятий по методике преподавания иностранного языка. Предложены различные формы, методы и средства педагогической технологии "диалог культур" как необходимого механизма профессиональной подготовки студентов в вузе.

Kalinin V.O. A future English teacher's professional sociocultural training at the institution of higher learning.

The article deals with the problems of professional sociocultural training of a future English teacher at practical and laboratory classes in methods of teaching English. The author suggests different forms, methods and ways of the "dialogue of cultures" pedagogical technique which is viewed as an important mechanism of students' professional training.